НЕОБИЧНИ ПИСАЦ ЛАЗАР КОМАРЧИЋ (1839–1909), „ЗАБОРАВЉЕНИ ПРОМЕТЕЈ СРПСКЕ КУЛТУРЕ”

Једна поново упаљена звезда

Увек је ишао испред свог времена и савременика, неиспитаним стазама, плаћајући цену која се за то мора платити. Увек превисоку, понекад страшну. Написао је први српски научнофантастични роман. Међу првима у Србији, по узору на Артура Конана Дојла и Вилкија Колинса, писао је детективске романе. Као уредник, дао је велики допринос модернизацији српске штампе и први увео праву научну рубрику. Ближи се и сто десета годишњица његове смрти. Крајње је време да овај јединствени стваралац добије место које објективно заслужује у српској култури

Пише: Марко Танасковић

Крај XIX и почетак XX века представља нарочито узбудљиво време за српску државу и културу. Док се млада српска држава суочавала са бројним изазовима, како споља, тако и изнутра, а српско друштво убрзано приближавало европским грађанским стандардима, српска култура пролази кроз један од својих „златних периода”: долази до ослобађања велике стваралачке енергије у свим уметничким дисциплинама, књижевна сцена

нарочито буја, пишу се велика дела и стасавају неки од највећих писаца и песника савремене српске књижевности.

Међу њима посебно место заузима Лазар Комарчић — писац, новинар и уредник, занатлија, учитељ и угоститељ, једна од оних свестраних, прометејских фигура каквом би се подичиле и много богатије и веће културе од наше. У своје време незаслужено оспораван и ниподаштаван, Комарчић је данас у Србији практично сасвим заборављен, а његово дело избрисано је из историјских и књижевних читанки. Чини се да је коначно, скоро читав век након његове смрти, дошао тренутак за превредновање његовог комплетног књижевног дела и препознавање његовог заслуженог места у историји српске културе.

Лазар Комарчић је увек ишао испред свог времена и утабавао нове стваралачке стазе, због чега је често плаћао цену неразумевања која је резервисана за истинске иноваторе и пионире. Међу првима у Србији писао је детективске романе по узору на Конана Дојла и Вилкија Колинса, а у историју је ушао и као аутор *Једне угашене звезде*, првог српског научнофантастичног романа. Осим тога, као уредник у
Виделу
и бројним другим часописима, дао је велики допринос модернизацији српске штампе: запошљавао је стране дописнике и стручне сараднике, промовисао истраживачко новинарство и, нарочито, научно-популарне чланке и студије.

Као и у случају многих великих уметника и бројних сународника, Комарчићев животни пут није био посут ружама. Рођен је 9. јануара 1839, у селу Глогу, у прибојској општини која се још увек налазила под турском влашћу. Стицајем околности, принуђен је да побегне са породицом у Србију, у Ваљево, где учи терзијски занат. Након тога се сели у Београд, где ради као занатлија и у слободно време похађа гимназију. Жеља за образовањем и знањем била је код младог Комарчића толико јака да он често гладује када нема посла, само да би наставио школовање.

Нажалост, за време турског бомбардовања Београда 1862, он бива рањен и остаје без прстију на десној руци (сем палца и малог прста), тако да је принуђен да напусти занат. Успева да научи да пише левом руком и полаже учитељски испит, након чега једно време ради у просвети.

Жеља за динамичнијим животом и сестрина молба доводе га у Шабац, где преузима

вођење градске кафане. Кафана, то свето место где су се деценијама кројиле српска политика и књижевност, постаће његова инспирација за писање и стварање, јер ће га изложити свом богатству различитости људских нарави и судбина. Он ће касније то искуство назвати „својим универзитетом”, јер му је омогућило да из прве руке сагледа „све што је болесно и здраво у животу једног народа”. Иако инвалид, као добровољац учествује у оба рата Србије и Турске 1876-77.

КОСМИЧКА СОЦИЈАЛНА ПРАВДА

Након тога улази у новинарство и ради у неколико часописа пре него што постаје главни уредник *Видела* (1882–1896), листа тада владајуће партије и једног од најзначајнијих часописа тог доба. Иако се у младости залагао за социјалистичке и либералне идеје, доласком на уредничко место Комарчић прави велики заокрет и прилази напредњацима Милутина Гарашанина (његовом оцу Илији посветио је свој роман *Једна угашена звезда*
).

У својим текстовима, он неуморно агитује за национално јединство и залаже се за то да се чује глас обичног човека из народа — сељака, занатлије, калфе, паланчанина. Због тога стиче велике симпатије у чаршији, а кретање у кругу учених људи и политичара користи за непрекидно усавршавање и стицање образовања (научио је руски и француски језик, како би могао читати велике романе тог доба). Такође, у српску штампу први уводи научну рубрику, *Из науке*, коју сам пише и у којој на приступачан и разумљив начин објашњава најновија научна достигнућа.

У књижевност закорачује крими романом *Драгоцена огрлица*, написаним по узору на стране детективске приче које су излазиле у тзв. свескама за грош, и то као већ формиран и зрео аутор (имао је 41 годину када је писао ово дело). Иако смештен у Француску, овај обимни роман је очигледно био инспирисан скандалом око поништења тестамента великог донатора Илије Коларца. У овом, као и другим крими романима —

Два аманета
(1983),
Просиоци
(1905) — уочљива је способност аутора да изађе из ограничавајућих оквира жанра, пре свега вештином писања и композицијом, али и социјалном тематиком, филозофским мислима и научним подацима.

Такође, већ тада се могло закључити да је за Комарчића један од главних циљева писања да забави читаоца — нешто што је српска академска и књижевна елита одувек сматрала кардиналним грехом. Други циљ Комарчићеве прозе био је скретање пажње на проблеме социјалне правде, односно покушај да се кроз критику унапреди раслојено друштво, да укаже и опише муку сељака и лицемерје богаташа. То се најбоље види у Комарчићевом другом роману *Бездушници*, који је био амбициозно замишљен као српски пандан Игоових *Јадника*, али никада није завршен.

Највећи успех Комарчић постиже романом *Разорени ум* (1893), за који чак добија награду Српске академије и који је накнадно уврштен у списак 100 најбољих српских романа у историји. Ово најамбициозније и најсложеније Комарчићево дело говори о Вањи, студенту филозофије, великом проучаваоцу Канта, који машта о нечему што је и Комарчићева страст — о васиони. Бежећи од љубавне патње, он размишља о постанку космоса, али то двоје, „девојка и васиона, узнемиравају његову душу и мало по мало помућују његов ум". Овде се већ назире заметак идеја и поступака који ће до краја развити у *Угашеној звезди.*

ПРЕДОСЕЋАЊЕ НОВОГ ДОБА

Ако су му и склоност ка петпарачким жанровима, попут крими романа, још и могли опростити, високи академски кругови никако нису били спремни да пређу преко онога што је дошло после. Појава научнофантастичног илустрованог романа *Једна угашена*

звезда (1902), који је Комарчић написао у позним годинама, доживљен је као прворазредни инцидент и недопустива ексцентричност. У то време у свету, његови савременици Жил Верн и Херберт Џорџ Велс стварају оно што ће касније бити препознато као научна фантастика, док у домаћој литератури и даље царује романтичарски реализам. Ипак, мора се рећи и да Комарчић није био баш сасвим усамљен — Драгутин Илић, брат српског песника Војислава Илића, још је 1889. написао научнофантастичну драму *После милион година*.

Комарчић је, као и многи интелектуалци, предосетио долазак новог доба. Данас нам то изгледа наивно и далеко, али једна од омиљених тема за разговор у образованим круговима с краја XIX века је и Дарвинова теорија еволуције. Ако се све мења и усавршава — да ли то важи и за свемир?

Главни протагониста *Једне угашене звезде* је један београдски љубитељ астрономије који ће на починак поћи под утиском популарног предавања из ове научне дисциплине, одржаног у *Грађанској касини*. Успут, болно је свестан незнања и површности већине слушалаца које је тамо видео — трговци, чиновници, људи окренути сопственим малим проблемима. У сну му се изненада укаже дух славног научника Лапласа који његово астрално тело води у праву свемирску одисеју, откривајући и објашњавајући му успут велике астрономске тајне и чудеса.

Ово пионирско дело, написано под јаким утицајем француског астронома Камија Фламаријона, имало је пре свега просветитељски и едукативни задатак, приближавајући малтене све најновије космолошке теорије и податке просечном читаоцу, а онда их ради забављачког ефекта надограђујући у фантастичну причу. Роман обилује егзактним подацима — удаљеностима, величинама и запреминама планета, сунаца и сазвежђа, трајањима обданица и година, описима периода еволуције, хемијских и физичких процеса, поткрепљених графикама небеских тела, праисторијске флоре и фауне. Иако аутор не успева у потпуности да „оживи” научне чињенице и да их повеже у течну и узбудљиву причу, те самим тим роман може бити помало тежак и досадан савременом читаоцу, ово ванредно храбро дело „остаје споменик мислима и сањарењима једне душе која је, измучена на Земљи, тражила утеху међу звездама”.

У време писања *Једне угашене звезде* и непосредно након тога Комарчић је живео на рубу егзистенције. Престанак излажења *Видела* гурнуо га је у сиромаштво и немаштину, а династичка смена даље доприноси његовој

изолацији јер је у јавности био означен као присталица куће Обреновића.

Комарчић је и пре тога прошао кроз велике трагедије; као врло млад остао је сироче, а доживео је и да сахрани двоје своје деце. Уништен тешким радом и сталном бедом, умро је 9. јануара 1909, тачно на свој седамдесети рођендан. Заједно са њим умрла је и српска научна фантастика, која је васкрснула тек крајем седамдесетих година прошлог века.

Године 1981. групица заљубљеника у SF оснива Друштво љубитеља научне фантастике у Београду и даје му име по Лазару Комарчићу. Све то се дешава након што су аутори попут Артура Кларка, Роберта Хајнлајна и Исака Асимова учинили научну фантастику изузетно популарним и признатим књижевним жанром; у своје време Комарчићеви покушаји да својим сународницима отвори нове хоризонте нису наишли на одјек, али су нас, свесно или не, заувек повезали са светским током. Због тог оствареног континуитета, али и због других великих достигнућа у књижевности и новинарству, овај оригинални и непретенциозни стваралац заслужује да буде враћен на почасно место које му припада.**<**

(Извор: „СРБИЈА – Национална ревија”, Београд, број 4, 2007, www.nacionalnarevija.com)

Објављено: недеља, 17. април 2016, 19:03h